

IVUŠA DOMIJAN

Nužnost evoluiranja temeljnog oblika organizacije rada i poslovanja u jugoslavenskom pomorskom brodarstvu

UDK 65.01:656.61 (497.1)

SAŽETAK:

Temeljni oblik organizacije rada i poslovanja u jugoslavenskom pomorskom brodarstvu je poduzeće, sa svojom karakterističnom čvrstom imovinskom autonomijom. U razvijenim zemljama, temeljni oblik organizacije rada je evoluirao u takvu organizaciju, koja svojom strukturom omogućuje ostvarivanje vrlo brzih promjena i realizaciju ideja. Takva organizacija rada, koju su prihvatili i brodari razvijenih zemalja, omogućuje vrlo visoku adaptabilnost na tržištu. S obzirom da jugoslavensko pomorsko brodarstvo djeluje u uvjetima vrlo dinamičnog svjetskog tržišta brodskog prostora, nameće se nužnost preskakanja barijere imovinskog integriteta klasičnog poduzeća i uspostavljanje takvog temeljnog oblika organizacije rada koji će omogućiti potrebne promjene i dovoljnu fleksibilnost na tržištu, da bi domaće brodarstvo moglo uspješno parirati svjetskom tržištu.

—◇—

1.

Razvoj trgovačkog pomorskog brodarstva, kako općenito u svijetu tako i u SFRJ, odvijao se u uvjetima robne proizvodnje, čiji je temeljni oblik organizacije poduzeće, kao imovinski samostalna organizacija. Na određenom stupnju razvoja proizvodnih snaga i u određenim društvenim odnosima, konkretno u kapitalizmu, poduzeće je nesumnjivo odigralo najvažniju ulogu kao nosilac i organizator cjelokupne privredne aktivnosti. S obzirom da je poduzeće ostalo temeljem organizacije rada i u uvjetima socijalističkog samoupravljanja, a s druge strane da je u razvijenim zemljama poduzeće evoluiralo u svoj suvremeniji oblik, postavlja se pitanje da li je ono kao temelj organizacije našeg pomorskog brodarstva dovoljno svrsishodno da brodarstvu omogući potrebnu pokretačku snagu i fleksibilnost na tržištu brodskog prostora.

Stoga ćemo najprije razmotriti karakteristike klasičnog pojma poduzeća kao temeljnog oblika organizacije rada i suvremene tendencije u njegovu razvoju, da bismo lakše uo-

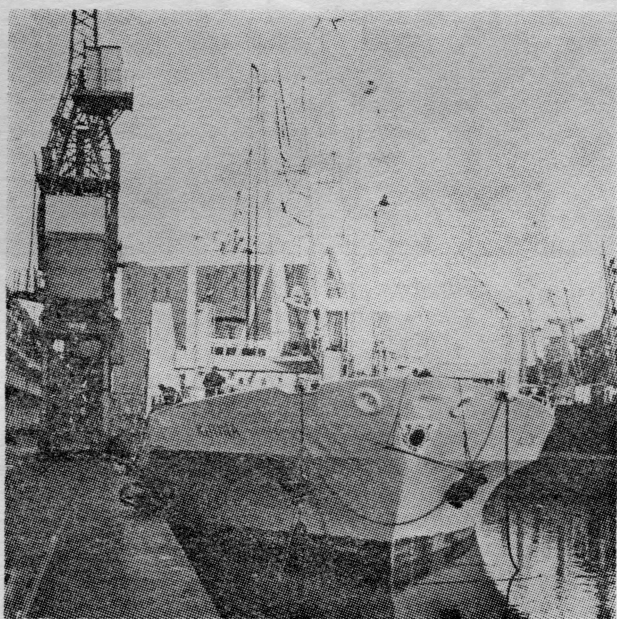
čili nivo temeljnog oblika organizacije rada u jugoslavenskom pomorskom brodarstvu, kao i odraz takvog nivoa na poslovanje.

2.

Iz definicije poduzetnika proizlazi da je poduzeće organizacioni oblik poduzetničke aktivnosti.¹ Poduzetnička aktivnost, tj. poduzetništvo je u uskoj vezi sa posjedovanjem određenih sredstava koje poduzetnik koristi da bi ostvario korist. S obzirom da se korist ostvaruje na tržištu, poduzetništvo je vezano uz stanovit rizik.

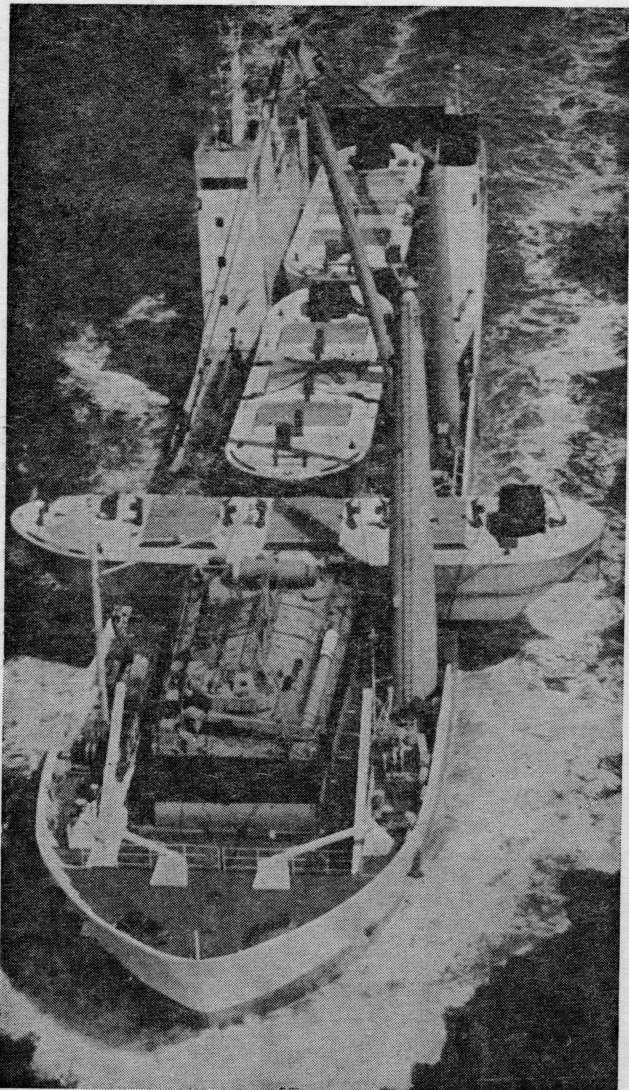
Prema tome, poduzeće, iznošenjem robe ili usluga na tržište, ostvaruje svoj cilj uz rizik. A cilj i smisao svakog poduzeća je profit — bogaćenje kome nema kraja, stvaranje velike tvrtke. Poduzeće je, dakle, »temeljni oblik kapitalističke proizvodnje u funkciji profita i životna filozofija klasičnog poduzetnika.«²

Poduzeće je nastalo u uvjetima robne proizvodnje, dakle, proizvodnje za tržište, pa je

M/b »KUTINA« (Atlantska plovidba),
brod za manipulaciju teških tereta

jasno da bez robne proizvodnje nema ni poduzeća. Međutim, robna proizvodnja historijski datira puno prije pojave poduzeća, pa se analogno tome nameće pitanje ne bi li ga mogla nadživjeti. »Robna proizvodnja je, dakle, uvijek postojanja poduzeća kao temeljnog oblika rada, ali ne i svrha. Ono što poduzeće odvaja od ostalih dijelova društvenog rada nije robna proizvodnja i odnosi razmjene već imovinska autonomija.«³

*Brod za prijevoz teških tereta
s utovarenim čamcima na palubi*

U razvijenim zemljama, poduzeće je kao temeljni oblik organizacije rada pokazalo upravo izvanrednu moć prilagođavanja suvremenim zahtjevima proizvodnje. Takvu visoku adaptabilnost poduzeće duguje isključivo vlastitoj sposobnosti, gotovo nagonu stvaranja ideja i ostvarivanja promjena velikom brzinom. »Nove dimenzije poduzeća nisu samo u veličini i udjelu na tržištu, već i u njegovoj proizvodnoj, financijskoj i intelektualnoj snazi, u istraživačkoj i razvojnoj snazi, u sposobnosti da stvara ideje i ostvaruje promjene.«⁴

Nove dimenzije koje je poduzeće razvijeno privrede uspjelo ostvariti idejom i dinamikom, možemo svrstati u ozbiljne evolutivne promjene temelja organizacije rada, pa i njezne transformacije u svoje suvremenije oblike složenih multinacionalnih konglomerata. Ipak, u biti, temeljna organizacija rada ostaje u svojoj osnovnoj funkciji kapitala — profita s karakterističnom imovinskom autonomijom, doduše nešto slabijeg intenziteta.

Moć je prešla iz ruku klasičnog pojedinca na udruženi kapital. Klasični poduzetnik je figura koja sve više nestaje u industrijskom sistemu.⁵ Jezgra definicije suvremenog poduzeća je sve manje određeni proizvod ili usluga, a sve više integracioni proces, čija je jezgra privredni sistem.

Poduzeće se kao sistem i osnova privredne aktivnosti mijenja u svom temeljnom ponašanju, od poduzeća fiksiranog na jedan proizvod, do sistem-poduzeća, koje pokriva cjeloviti kompleks određenih društvenih potreba i funkcija, te unutar sebe planski koordinira aktivnost, koju je prije stihijski reguliralo tržište. Inicijatori transformacije klasičnog poduzeća su bili veliki industrijski projekti, koji su vremenski ograničeni i zahtijevaju velike i složene privremene i vrlo dinamične organizacije.

»Sistemska poduzeće ne priznaje ni horizontalnu ni vertikalnu integraciju, već ono iz privrednog sistema isjeca različite dijelove koje onda međusobno povezuje, da bi se ispunila važna društvena zadaća. Povezuju se i integriraju svi elementi potrebni za zadovoljenje neke društvene funkcije.«⁶ Upravo takav kvalitet organizacije poduzeća implicira sve veće podruštvljenje funkcije poduzeća i njegovo otvaranje cjelokupnom privrednom sistemu. Imovinski integritet poduzeća i dalje ostaje karakterističan, jer konačno sve je u funkciji kapitala, ali je zato mnogo labilniji usljed dinamičke organizacije i mobilnosti kapitala. Naime, velike i brze promjene i intenzivna dinamika organizacije rada razaraju njenu stalnost i trajnost. Stabilnost organizacije kao ograde od okoline, dok sigurnost čovjeka i njegova veza sa organizacijom slabi, pa je čovjek prisiljen osamostaljavati se u uvjetima koji se stalno mijenjaju.⁷

3.

Socijalizam je zatekao poduzeće kao temeljni oblik organizacije rada, pa je i logično, da je izgradnja novog socijalističkog oblika morala početi od njega.⁸ Tako je i jugoslavensko pomorsko brodarstvo prihvatilo poduzeće kao temeljni oblik organizacije rada, uz modifikacije, koje mu daju značajke socijalističkog.

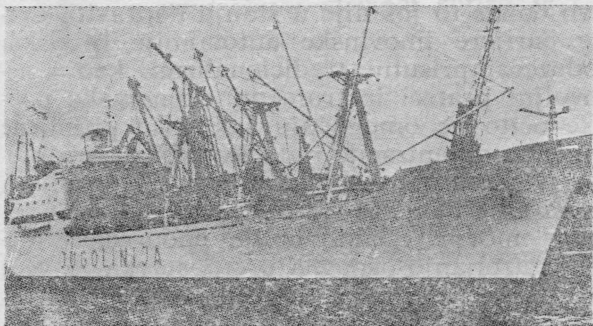
Kroz takav organizacioni oblik, pomorsko brodarstvo se, kako općenito u svijetu, tako i u Jugoslaviji, uspješno razvilo i dostiglo današnje razmjere. Stoga poduzeće, kao temeljni

oblik organizacije u pomorskom brodarstvu, ima snažan oslonac na tradiciji.

U izgradnji temeljnog oblika socijalističke, samoupravne organizacije rada, društvena praksa je pokazala stanovita lutanja, što je pogodovalo da se poduzeće, kao temeljni oblik organizacije našeg brodarstva, zadržalo do danas.

»Poduzeće kao naslijeđeni oblik organizacije ne može opstati bez imovinskog integriteta, jer je to osnova i okvir po kome se ono izdvaja kao zasebna organizacija u društvenoj podjeli rada.«⁹ Imovinski integritet jugoslavenskih pomorsko-brodarskih organizacija je ostao nedirnut, te je kao takav postao prepreka većeg stupnja podružtvljenja brodarstva, što je prouzrokovalo zatvaranje pojedinačnih brodara u sebe, usitnjenost i heterogenost. »Ono što čini suštinu privrednog integriteta, nije integritet poduzeća, već stupanj podružtvljavanja proizvodnje.«¹⁰

Međutim, dok je u razvijenim zemljama stalno prisutan proces adaptacije, pa i transformacije poduzeća kao temeljnog oblika rada, što se odražava i u pomorskom brodarstvu tih zemalja, integracionim procesima i tendencijom transformacije tržišta, dotle se u jugoslavenskom pomorskom brodarstvu organizacija rada žilavo drži na nivou poduzeća s tradicionalnom prodajnom orijentacijom.

Poduzeće kao naslijeđeni temeljni oblik organizacije rada, u uvjetima samoupravnog socijalizma, nije se moglo prilagoditi suvremenim zahtjevima robne proizvodnje i prometa. Iako je stručna literatura brojnim radovima i priložima kritički ukazala na probleme temeljne organizacije rada u socijalizmu i postavila sasvim konkretne definicije modela organizacije udruženog rada, te iako je na tim osnovama zakonodavstvo konceptiralo temeljni oblik organizacije rada¹¹ u smislu podružtvljavanja rada, činjenica je da se transformacija temeljnog oblika sporo odvija. Organizacioni oblik rada je u SFRJ evoluirao od ekonomske jedinice do OOUR-a, međutim te promjene su do sada imale više terminološko nego suštinsko značenje. U biti nije se odmaklo mnogo dalje od poduzeća.

Sarolikost mjera naše ekonomske politike, kao i suviše česte promjene domaćih uvjeta poslovanja, u znatnoj mjeri otežavaju prihvaćanje suvremenog oblika temeljne or-

ganizacije rada. Osim toga, prihvaćanje suštinski novog oblika organizacije rada, koji bi mu omogućio uvjete za podružtvljavanje, dakle udruživanje rada, nailazi na otpor rukovodnih tehnostrukture u poduzećima. Ovaj momenat je vrlo bitan za cjelokupnu jugoslavensku privredu, uključujući i granu pomorskog brodarstva, jer njeno zaplitanje u usvajanju novih oblika organizacije rada, svakako će produžiti očitu trenutnu inertnost.

4.

Jugoslavensko pomorsko brodarstvo obuhvaća 16 pomorsko-brodarskih radnih organizacija, koje su članovi Poslovne zajednice pomorskih brodara Jugoslavije. Iako općenito postoji orijentacija svake od tih organizacija na neku specifičnu djelatnost, ipak se ne može povući granica među njihovim djelatnostima. Naime, pretežan dio naših brodara spada u mješovite, pa im se i područja djelovanja isprepliću i sukobljavaju. Gotovo sve pomorsko-brodarske radne organizacije eksploatiraju brodove u slobodnoj plovidbi.

Iz toga slijedi da svaki brodar djeluje za sebe, pa se i postavlja prema tržištu na svoj specifičan način. Svi uglavnom teže što širem polju svojih djelatnosti. Pojedinačno gledano, takva logika stoji, ali ukupno uzevši, takav način poslovanja je za zajednicu neracionalan. Akumulacija i sredstva su usitnjena i rascjepkana, pa nije moguće napraviti ozbiljan investicijski zahvat, niti omogućiti adekvatan razvoj u smislu orijentacije ka specijalizaciji na pojedinim sektorima, ili radikalniju modernizaciju postojeće flote.

Prema tome, globalna politika jugoslavenskog pomorskog brodarstva ili bar pojedinih interesnih grupacija u njemu, ne postoji. Postoji samo niz usitnjenih poslovnih politika svakog pojedinog brodarara. Ako bi dalje pokušali ući u analizu koncepcije poslovne politike i njenog donošenje, došli bi do zaključ-

Brod za prijevoz teških tereta (Ro/Ro — Lo/Lo) s dizalicom za teške terete od 300 tona

ka da je poslovna politika izraz subjektivnih ocjena rukovodnog kadra i neformalnih struktura u poduzećima.

Rad je organiziran kroz funkcije klasičnih stručnih službi i proizvodnih radnih jedinica — brodova. Poslovanje ovisi u znatnoj mjeri o vještini i umješnosti ljudi iz prodajnog odjela — komercijale i njihovoj subjektivnoj ocjeni, bez pomoći stručnog štaba i organiziranom internom informatikom. Udruživanje u Poslovnu zajednicu pomorskih brodara Jugoslavije počiva na čvrstom imovinskom integritetu svake od članica, te nema suštinski značaj.

Dok je u uvjetima do sedamdesetih godina, svjetsko tržište uglavnom apsorbiralo čitav brodski prostor, nije ni bilo potrebe za razvojem posebne koncepcije poslovne politike. Misao o tome bila je gotovo suvišna, jer se uz izvjesnu vještinu čitav brodski prostor mogao prodati na tržištu. U toj fazi razvoja tržišta, jugoslavensko pomorsko brodarstvo je usavršilo svoj tradicionalni i već »ispečeni zanat«. Korektnim poslovnim odnosom na tržištu, koji im je donio ugled, te zavidnom vještinom i osjećajem vođenja flote i njenog trženja na tržištu broskog prostora, domaći brodari su uspješno prebrodili krizu u drugoj polovici sedamdesetih godina. Dominacija ponude nad potražnjom je definitivno pokazala da vještina pojedinaca, kao i njegova subjektivna ocjena, nije dovoljna da bi se na tržištu smišljeno prodavao brodski prostor. U nestabilnim uvjetima svjetskog tržišta, s izraženim cikličkim kretanjem, gdje je vrlo teško predviđati dubinu krize amplitude, takvo pojedinačno trženje broskog prostora na slobodnom tržištu graniči gotovo s hazardom. Poduzeća koja na takav način izlaze na tržište, izlažu se poduzetničkom riziku da ugroze svoju osnovnu supstancu.

Iako je tržište broskog prostora fizički poraslo, manevarski prostor djelovanja usamljenih brodara se osjetno smanjio. Na svjetskom tržištu sve više raste trgovačka flota koja je u neposrednoj sprezi s proizvodnjom, kao i ona koja je rukovođena multinacionalnim kompanijama. Na takvom tržištu potrebno je nešto više od pojedinačne prodaje broskog prostora. Ustrajnost na tradicionalnom načinu poslovanja mogla bi jugoslavenske brodate »objektivno dovesti u opasnu situaciju, da kriza broskog prostora rezultira krizom vlastite poslovne koncepcije«.¹²

U nedostatku definirane koncepcije poslovne politike, razvojna politika brodarstva je uglavnom shvaćena kao fizički rast flote. »Razvojna politika u samoupravnom društvu treba odraziti ukupnost razvojnih ciljeva, realnih tehničkih i društveno-ekonomskih, koje društvo namjerava ostvariti u određenom vremenskom razdoblju, te izbor puteva, mjera i sredstava za njihovu realizaciju.«¹³ Prema tome, ako nisu definirani razvojni ciljevi, u suštini ne može biti ni razvojne politike. Inve-

sticije u brodarstvu su bile namijenjene za trženje na slobodnom tržištu, bez stvarne podloge koja bi opravdala svrsishodnost investicije.

5.

Iz gornjeg izlaganja proizlazi da poduzeće kao temeljni oblik organizacije rada ne može biti najpogodniji oblik organizacije rada, u suvremenim, vrlo složenim uvjetima poslovanja jugoslavenskih pomorskih brodara. Naime, vanjsko okruženje jugoslavenskog pomorskog brodarstva je svjetsko tržište broskog prostora, koje je karakteristično po svojim dinamičnim promjenama i sve oštrijoj konkurenciji. Povijesna je činjenica da se upravo iz kriza, pojedine ekonomske kategorije transformiraju u svoje suvremenije oblike. Čini se da se takav proces preobražaja baš sada odvija na tržištu broskog prostora. A to implicira ne samo nove dimenzije tržišta, u smislu većeg područjavanja i povezivanja brodarstva sa svojom bazom — industrijskom proizvodnjom, već i takvu organizaciju rada, koja bi bila dovoljno fleksibilna, da može brzo prihvatiti i ovladati promjenama, ali isto tako odbaciti bez nostalgije sve ono što joj je nepotrebno.

Pomorsko brodarstvo razvijenih zemalja to već radi. Jugoslavensko pomorsko brodarstvo danas to još nije u stanju napraviti. Čvrste barijere imovinske autonomije brodskih poduzeća, prisutni tradicionalizmi, kao i nedovoljni prateći instrumenti ekonomske politike očito ne omogućuju suštinske promjene temeljne organizacije rada, koje bi našem brodarstvu osigurao ostvarivanje brzih promjena i stvaranje ideja. Stoga zaključujemo da je rušenje imovinske autonomije poduzeća i njegovo razbijanje osnovna pretpostavka za veće područjavanje rada i fleksibilnost jugoslavenskog pomorskog brodarstva, te njegovo okretanje tržištu.

Bilješke:

¹ A. Dragičević: »Leksikon političke ekonomije«, II dio, str. 106.

² S. R. Mills: »Elita vlasti«, Kultura, Beograd 1964. str. 175.

³ N. Knežević: »Temeljni oblik OUR-a«, Informator, Zagreb 1975. str. 4.

⁴ D. Gorupić: »Suvremene tendencije u razvoju kapitalističkog poduzeća«, Ekonomski pregled 7-8, Zagreb 1979. str. 419.

⁵ J. K. Galbraith: »Nova industrijska država«, Stvarnost, Zagreb 1970. str. 68.

⁶ D. Gorupić: op. cit. str. 425.

⁷ D. Gorupić: op. cit. str. 422—427.

⁸ Prof. dr M. Novak: »Organizacija rada u socijalizmu«, Informator, Zagreb 1976. str. 22.

⁹ N. Knežević, op. cit. str. 48.

¹⁰ N. Knežević, op. cit. str. 48.

¹¹ Zakon o udruženom radu

¹² I. Domijan: »Razmatranje o perspektivama SFRJ brodarstva«, Zbornik radova, IV simpozij »Teorija i praksa brodogradnje« in memoriam prof. Leopold Sorta«, Svezak 2., Opatija 1980. str. 9—13.

¹³ Prof. dr M. Novak i prof. dr Ž. Popović: »Razvojna politika«, Informator, Zagreb 1980. str. 9.